

УДК 331.106.42:631.6.

Петрук В.А., к.т.н., доцент, Шевчук Н.В., ст. 4 курсу ФЕіП (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наведено результати досліджень найважливіших аспектів діяльності підприємств водного господарства та головних причин їх кризового стану. Обґрунтовано ефективність розроблення й реалізації стратегії виживання на сучасному етапі. Запропоновано головні напрямки розвитку підприємств водогосподарського комплексу.

The results of researches of major aspects of activity of enterprises of water economy and main reasons of their crisis state are resulted. The efficiency of development and realization of strategy of survival on the modern stage is grounded. Main directions of development of enterprises of water complex are offered.

Забезпечення економіки України водними ресурсами у достатній кількості та відповідній якості є дуже важливим питанням на сучасному етапі. В наш час актуальною стала проблема формування нової системи управління у сфері водокористування, що стимулюватиме суб'єктів водного господарства до економії водних ресурсів і зменшення їх забруднення. Дослідження головних проблем підприємств водного господарства та розроблення стратегії стабілізації, а то й розвитку є необхідним і дуже важливим, оскільки їх діяльність потребує значних змін.

Аналіз останніх досліджень присвячений проблемі економічних відносин у водному господарстві та ефективного використання водних ресурсів займалися такі вітчизняні вчені, як А.В. Яцик, В.М. Хорев, В.А. Сташук, Г.Г. Гулюк, В.В. Ступницький, В. Багнюк, П.П. Пастушенко та багато інших.

З розвитком продуктивних сил країни, включаючи і здійснення меліорації земель, споживання водних ресурсів зростає. Виходячи з цього, важливим завданням водного господарства є приведення водних ресурсів у форму, придатну для використання за обсягами, якістю тощо. Однак, підприємства водного господарства на сучасному етапі знаходяться в кризовому стані, оскільки мають ряд важливих проблем. До них належать: недофінансування підприємств, зношення їх основних фондів, нерациональне використання водних ресурсів та багато інших. Тому постає необхідність розроблення і реалізації такої стратегії підприємств водного господарства, яка б дозволила виве-

сти ці підприємства з кризового стану та стабілізувати їхню діяльність.

Результати дослідження свідчать, що водне господарство – це частина сфери матеріального виробництва (виробничої сфери), що функціонує як самостійна галузь або в складі інших галузей народного господарства з метою раціонального використання водних ресурсів, їх охорони, а також боротьби із збитками та втратами, що завдає вода народному господарству.

Основними складовими водного господарства є: гідромеліорація; водопостачання сільськогосподарського виробництва; гідроенергетика; водний транспорт; рибне господарство; водопостачання і каналізація; регулювання русел річок.

Основне завдання водного господарства – забезпечення всіх галузей народного господарства водою в необхідній кількості і відповідної якості. Тому водне господарство виступає як міжгалузевий комплекс, що включає в себе організаційно самостійні, але технологічно пов'язані виробництва з водним господарством [1].

Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні безпосередньо пов'язане із розвитком меліорації земель. Адже меліорація земель створює ту основу, на якій ефективно використовуються всі інші фактори щодо підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. На меліорованих землях основою одержання високих та стійких урожаїв сільськогосподарських культур є забезпечення відповідних умов зволоження відповідно з вимогами цих культур. Вирішення цього завдання забезпечується на основі здійснення водогосподарського процесу, який представляє собою сукупність технологічних операцій з регулювання водного режиму на меліорованих землях. У цьому процесі безпосереднім учасником виступає гідромеліоративна система, яка представляє собою:

- на зрошуваних землях – сукупність технічних засобів забору, транспортування і перетворення води із стану току в ґрунтову вологу;
- на осушених землях – сукупність технічних засобів з перетворення зайвої води у стан току і транспортування її за межі меліорованої території, а в окремі періоди вегетації сільськогосподарських культур – подачі для їх зволоження.

Щоб гідромеліоративні системи були в змозі виконувати вищенаведені функції, необхідно проводити комплекс робіт щодо підтримання їх у робочому стані, тобто забезпечувати їх технічну експлуатацію. Таким чином, водогосподарський процес на меліорованих землях безпосередньо пов'язаний із технічною експлуатацією гідромеліоративних систем [2].

Кінцевим результатом господарської діяльності водогосподарських підприємств на меліорованих землях є послуги, які часто не мають речової форми (за винятком зрошувальної води), але в умовах ринкових відносин приймають форму товару. Послуги (продукція) водного господарства – діяльність, що забезпечує створення відповідних умов зволоження на меліорованих зем-

лях з метою одержання високих і стійких урожаїв сільськогосподарських культур на цих землях [1].

Водогосподарські підприємства, які надають послуги сільському господарству, є природними монополістами у наданні цих послуг. Це зумовлено тим, що тільки вони забезпечують технічну експлуатацію міжгосподарської частини гідромеліоративних систем, а також виконують значні обсяги ремонтних робіт на внутрішньогосподарській частині цих систем. Адже цими роботами не займаються інші підприємства.

Переведення водогосподарських підприємств на госпрозрахункові методи господарювання передбачає використання не зовсім традиційної для таких підприємств категорії – прибутку. Тому з переходом до госпрозрахункових відносин між водогосподарськими підприємствами і замовниками зростає і роль прибутку [3].

Прибуток водогосподарських підприємств створюється в результаті діяльності всіх виробництв, які є на балансі цього підприємства.

Джерелами формування прибутку водогосподарських підприємств, функціонуючих на принципах господарського розрахунку, повинні стати: прибуток від реалізації продукції – виконання ремонтно-експлуатаційних робіт; прибуток від реалізації продукції допоміжних і підсобних виробництв; поза-реалізаційні результати діяльності.

Найважливішим джерелом утворення прибутку водогосподарського підприємства є прибуток від реалізації ремонтно-експлуатаційних робіт. Однак цей прибуток буде відображати справжні, реальні результати виробництва тільки за умови, коли водогосподарські підприємства стануть повністю отримувати новостворену вартість у вигляді додаткового продукту. Це стане можливим при відповідному удосконаленні ціноутворення на послуги водного господарства [1].

Проведений аналіз водокористування в Україні свідчить про такі основні проблеми: недосконалість існуючої законодавчої бази; значне зменшення державного фінансування; зміни в системі управління водним господарством відстають від змін в економіці, відносинах власності і виробничих відносинах; відсутність економічних стимулів і важелів ефективного використання та охорони водних ресурсів; низький рівень екологічності технологічних процесів, які застосовуються у виробництві, використання застарілого обладнання тощо. Функціонування водозабезпечуючих і водоохоронних систем за старими технологіями призвело до різкого зростання забору води та її забруднення.

Перехід на ринкові засади господарювання в 90-ті роки спричинив загострення економічних відносин у водному господарстві і різке скорочення бюджетних асигнувань на розвиток водного господарства та гідромеліорації земель, експлуатацію водогосподарських і гідромеліоративних систем та об'єктів.

Національний університет водного господарства та природокористування

Недофінансування спричинило критичний знос основних фондів водного господарства, знизило ефективність функціонування і розвиток водогосподарського комплексу. Інвестиційна криза призвела до ускладнення економічних відносин організацій цього комплексу із споживачами. Підприємства водного господарства опинилися в скрутному становищі [4].

Саме в такому стані опинилось і Дубровицьке управління водного господарства. Проведений аналіз його діяльності за останні роки свідчить про недофінансування управління, як і більшості аналогічних управлінь водного господарства України, що підтверджують дані наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз фінансування
Дубровицького управління водного господарства, грн.

№ з/п	Показники	Роки		
		2006	2007	2008
1.	Кошти передбачені кошторисом доходів і видатків спеціального фонду	60968	81064	111660
2.	Фактично надійшло коштів	59346	74427,14	111428,35
3.	Фактичні видатки	60104	79908,71	111329,76

Як видно з таблиці кошти, які надійшли фактично є меншими за передбачені кошторисом доходів і видатків спеціального фонду.

Наступною проблемою є зменшення капіталу підприємства, що видно з наведених у табл. 2 даних.

Таблиця 2

Джерела фінансування
Дубровицького управління водного господарства

№ з/п	Показники джерел фінансування	Одиниці виміру	Роки		
			2006	2007	2008
1.	Обсяг наданих послуг	тис. грн	1540,32	1954,19	2497,52
2.	Собівартість наданих послуг	тис. грн	1370,88	1856,48	2397,62
3.	Капітал підприємства	тис. грн	4134,21	3656,84	3611,48
4.	Власний капітал	тис. грн	4131,66	3656,7	3610,09
5.	Позикові кошти	тис. грн	2,548	0,143	1,39
6.	Витрати на 1 грн. наданих послуг	грн/грн	0,89	0,95	0,96

Проведений аналіз свідчить про те, що обсяг наданих послуг зріс впродовж останніх трьох років, проте зросла і собівартість цих послуг. Внаслідок цього зросли і витрати на 1 грн. наданих послуг.

Динаміка змін капіталу підприємства та дослідження структурних зрушень за останні 3 роки показує, що капітал управління за останні три роки зменшився. Основна частина його капіталу припадає на власний капітал, близько 99 %. І менше 1 % у структурі капіталу підприємства займають позикові кошти. За період з 2006 до 2008 року зменшився і власний капітал, і позикові кошти.

Крім цього, підприємства водного господарства мають такі проблеми:

- зношення значної частини основних фондів підприємства;
- випередження темпів росту заробітної плати над темпами росту продуктивності праці, що свідчить про неефективність оплати праці.

У таких умовах для підприємств водного господарства оптимальним варіантом буде розроблення стратегії виживання (скорочення). Ця захисна стратегія використовується під час кризового стану економічної діяльності підприємства. В цьому випадку виникає потреба цілеспрямованого і планомірного зменшення обсягу надання послуг.

Стратегію виживання можна розглядати як крайній варіант стабілізуючої стратегії у випадку занепаду діяльності підприємства (те, що спостерігається на підприємствах водного господарства). Однак вона не може бути надто тривалою, оскільки це не відповідає інтересам керівництва та працівників.

Стратегії виживання підприємств водного господарства передбачають зміну організації виробництва, перегляд товарної і цінової політики, жорстку економію ресурсів, удосконалення системи управління.

При використанні стратегії виживання підприємства водного господарства можуть використовувати наступні заходи:

- зменшення обсягу виробництва (надання послуг);
- звільнення працівників;
- закриття потужностей;
- скорочення витрат [5].

Скорочення витрат відбувається за рахунок:

- зниження витрат на ремонтні матеріали;
- економії трудових витрат;
- механізації ремонтних робіт;
- поліпшення організації праці;
- автоматизації виробничих процесів;
- зниження витрат на експлуатацію будівельних і меліоративних машин;
- економії всіх видів ресурсів.

Одним із заходів стратегії виживання є зменшення чисельності працівників. Виходячи з обсягів виробництва та продуктивності праці, на наступний

Національний університет водного господарства та природокористування

рік у Дубровицькому управлінні водного господарства доцільно скоротити чисельність працівників на 29 чоловік.

Результати досліджень впливу зменшення чисельності працівників на діяльність підприємств водного господарства на прикладі Дубровицького управління водного господарства наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Аналіз показників собівартості наданих послуг

№ з/п	Показники	Одиниці виміру	Роки		
			2007	2008	2009
1.	Обсяг наданих послуг	тис. грн	1954,19	2497,52	2569,4
2.	Чисельність працівників	чол.	138	139	110
3.	Виробіток 1 працівника	грн/чол.	14160,76	17967,8	23358,14
4.	Ріст продуктивності праці	%	-	126,88	130
5.	Собівартість наданих послуг	тис. грн	1856,48	2397,62	1848,1
6.	Витрати на 1 грн. наданих послуг	грн/грн	0,95	0,96	0,72
7.	Середньорічна заробітна плата	грн	9347,1	11902,16	14000
8.	Ріст заробітної плати	%	-	127,34	117,63

Оскільки зростає ріст продуктивності праці, а відповідно і виробіток одного працівника, а чисельність працівників скорочується, то обсяг наданих послуг у 2009 році дещо збільшиться. В свою чергу, собівартість наданих послуг зменшиться за рахунок скорочення витрат на заробітну плату та відрахувань на соціальні заходи. Витрати на 1 грн наданих послуг у 2009 році порівняно з 2008 роком зменшаться на 25 %. Такі зміни викликані значною часткою витрат на заробітну плату у собівартості послуг підприємств водного господарства.

Ріст заробітної плати у 2008 році становить 127,34% і перевищує ріст продуктивності праці, який становить 126,88%. Звичайно, це є негативним явищем для підприємства. В 2009 році у випадку зменшення чисельності працівників і підвищення середньої заробітної плати ріст продуктивності праці становитиме 130% і перевищуватиме ріст заробітної плати, який становитиме 117,63%. А це позитивно впливатиме на результати діяльності підприємства, оскільки, як відомо, одним з критеріїв економічної ефективності діяльності підприємства повинне бути випереджаюче зростання продуктивності праці порівняно зі зростанням фонду заробітної плати (табл.4).

Розрахунок економії заробітної плати у випадку зменшення чисельності працівників у 2009 році

№ з/п	Показники	Одиниці виміру	Значення показника
1.	Середньорічна заробітна плата	грн.	14000
2.	Економія чисельності працівників	чол.	29
3.	Економія заробітної плати	грн.	406000
4.	Економія заробітної плати з відрахуванням на соціальні заходи	грн.	558250

Зменшення чисельності працівників призводить до економії заробітної плати в сумі 406000 грн. Кошти, які управління отримає внаслідок економії, можна використати на поступову заміну зношеного обладнання більш новим і сучасним, введення ресурсозберігаючих технологій, реконструкцію та вдосконалення гідромеліоративних систем тощо. Такі заходи допоможуть в майбутньому збільшувати обсяги надання послуг, а також отриманих доходів. Це підтверджує ефективність впровадження стратегії виживання для підприємств водного господарства на сучасному етапі.

Оскільки стратегія виживання не може бути тривалою, то після її використання підприємствам водного господарства доцільно розробляти і реалізувати для себе стратегію стабілізації, а пізніше уже і стратегію зростання.

Однак, на сучасному етапі підприємства водного господарства знаходяться не в найкращому становищі. Обираючи стратегію виживання, вони змушені зменшувати обсяг надання послуг, скорочувати чисельність працівників, знижувати витрати. Основними шляхами вирішення проблем цих підприємств є: залучення інвестицій, реконструкція та вдосконалення гідромеліоративних систем, впровадження нової техніки і технологій.

Таким чином, основними напрямками подальшого розвитку підприємств водного господарства повинні бути:

- розроблення і реалізація стратегії розвитку з урахуванням завдань усього водогосподарського комплексу;
- спрямування інвестицій на вирішення стратегічних завдань;
- впровадження у виробництво науково-технічних досягнень;
- оптимальне поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів з урахуванням оцінки сучасного стану водних ресурсів;
- зміна управління водогосподарським комплексом;
- поступова заміна зношеного обладнання більш новим і сучасним.

Проаналізувавши поставлену проблему, можна стверджувати, що держава повинна змінити пряме управління водогосподарським комплексом, а також стимулювати створення сучасних форм і методів залучення коштів на потреби утримання водогосподарського комплексу.

Значною проблемою підприємств водного господарства є їх недофінансування, що негативно впливає на діяльність цих підприємств. Інвестиції у водне господарство повинні надходити від державних та місцевих органів влади, водоспоживачів (промислові, аграрні, підприємства комунального господарства, колективні господарства, приватні підприємці), сервісних підприємств, що забезпечують їх роботу, а також бізнесових структур, зацікавлені у вкладанні інвестицій у розвиток водогосподарського комплексу та його функціонування.

Раціональне й високоефективне використання водних ресурсів в умовах гідромеліорації є найважливішою передумовою підвищення віддачі виробничого потенціалу водогосподарсько-меліоративного комплексу. Проте, якщо в галузях промисловості є ще значні резерви для зменшення витрат води за рахунок впровадження водозберігаючих технологій, то в зрошувальному землеробстві ця проблема вирішується складніше. В умовах платного водокористування та посилення дефіциту водних ресурсів, слід орієнтуватися лише на технічно досконалі меліоративні системи, які забезпечать економне використання води. За рахунок впровадження ресурсозберігаючих технологій можна забезпечити зниження рівня споживання води на 15%, електроенергії на 10%, що істотно зменшить навантаження на довкілля та підвищить економічність ефективність землеробства на меліоративних землях.

Здійснення гідротехнічних (водних) меліорацій повинно бути спрямоване на проведення реконструкції та удосконалення діючих гідромеліоративних систем. Щорічний обсяг робіт з реконструкції повинен бути не меншим 5% від площі меліорованих земель, що дозволить впродовж 20 років відновити діючі гідромеліоративні системи.

Особливої уваги заслуговує капітальний ремонт гідромеліоративних систем, який забезпечить відновлення всіх параметрів систем до проектного рівня та здійснення в період капітального ремонту удосконалення гідромеліоративних систем.

1. Гордійчук А.С. Економіка і організація діяльності водогосподарських підприємств / А.С. Гордійчук, О.А. Стахів. – Рівне: РДТУ, 2000. – 272 с. 2. Яцик А.В. Водне господарство в Україні / А.В. Яцик, В.М. Хорев. – К.: Генеза, 2000. – 456 с. 3. Багнюк В. Водно-меліоративні реалії України / В. Багнюк та ін. // Вісник НАН України, 2002. – № 12. – С. 33-41. 4. Гус В.М. Проблеми та перспективи розвитку водогосподарського комплексу / В.М. Гус // Вісник НУВГП: зб. наук. праць. – Вип. 4(44): Економіка. – Рівне: НУВГП, 2008. – С. 63-69. 5. Ковтун О.І. Стратегія підприємства: навч. посібник / О.І. Ковтун. – 2-ге вид., стереотип. – Львів: Новий Світ – 2000, 2006. – 388 с.

Рецензент: к.е.н., доцент Кушнір Н.Б. (НУВГП)